

Folkhögskoleschismen

Författare:

Lena Skördeman

Det nionde svenska folkhögskolemötet 1906 var en stor händelse för de berörda. Man samlades i Jönköping den 29 augusti och avsånde strax ett telegram till konungen i Marstrand, varpå man genast fick ett svarstelegram med tack för hälsningen.

Till mötets ordförande valdes Herman Odhner, föreståndare för Lunnevals folkhögskola, 53 år gammal. Han sades vara den ende som deltagit i alla svenska och nordiska folkhögskolemöten, och hans inlägg hade varit uppskattade. Han hade en stark ställning. Något decennium senare tilltalas han i brev från folkhögskolemän med "Vördade vän!"

Till detta nionde svenska möte hade sjutton olika ämnen anmälts för diskussion, och man inledde traditionsenligt arbetspassen med att sjunga: ibland en psalm, ibland en sång som Härliga land eller en Grundtvigsång. Ämnena skiftade alltifrån "Hvad är folkhögskolans förnämsta uppgift, och kan det vara lämpligt att få densamma fixerad genom särskilda bestämmelser från statsmyndigheternas sida?", till problemen med rättstavningsreformen. Inledaren i det senare ämnet ansåg att folkhögskolans elever borde få behålla det stavningssätt de lärt sig i folkskolan. (Tydligt tänkte han sig inte något mer aktivt deltagande i samhällslivet!) Några som framgångsrikt prövat att arbeta med den nya stavningen talade mot förslaget. Beslutet blev dock att låta diskussionen utgöra svar på frågan.

Lönefrågorna och statsunderstöden till mindre bemedlade elever, experiment i den naturvetenskapliga undervisningen och nationalekonomins plats dryftades också.

Unionsupplösningen och striden mellan Odhner och Holmberg

Så kom Herman Odhners föredrag om "Folkhögskolans närvarande ställning". I en "med en mängd smärre humoristiska smådrag späckad framställning" betonade han folkhögskolans nordiska karaktär. Han beklagade unionsupplösningen 1905 som hade känts lika djupt i alla svenska hjärtan. "Men det finns en vrångbild av fosterlandskärleken och den heter chauvinism. Enhet, ej split, mellan nordens folk måste vara lösen även efter 1905, och om ej nordens folk finna varandra går det dem alla illa", hävdade han. Trots unionsupplösningen ville han alltså verka för att folkhögskolans många nordiska kontakter skulle bestå.

Teodor Holmberg, rektor vid Tärna folkhögskola, frågade om detta riktade sig mot honom. Han hade i Sveriges Väl, den tidning som han och hans hustru Cecilia Bååth-Holmberg gav ut, skarpt klandrat de norska brödernas trolöshet. Han fordrade att norrmän och danskar ärligt skulle bekänna: ”Vi ha sårat er, I svenskar”.

Nu fick han svaret att föredraget varit riktat ”till de unga med anledning av direktör Holmbergs uppträdande”. Och ett indignerat meningsutbyte bröt ut, med svallvågor ännu efter den sista dagens samkväm på Stora Hotellet. Då yttrade sig deltagare som delade Herman Odhners uppfattning. Schismen fick inga påtagliga konsekvenser i eftervärlden, och med tiden fanns mycket få inom folkhögskolan på den nationalistiska sidan.

Tidningarna

Den svenska pressen tog upp det: Dagens Nyheter, Skånska Dagbladet, Örebro Dagblad, Stockholms Dagblad och Östgöta Correspondenten bland andra. Den senare citerade i en icke signerad dagskrönika den 3 september den konservativa och Norgekritiska dagstidningen Nya Dagligt Allehanda. Där hade skrivits om dem som ”av djävulskt hat mot samhället arbetar för försvarsfientlighet, socialism och ateism”. Hotfullt skriver Östgöta Correspondenten att det svenska samhället kan tvingas anta en ändrad hållning till folkhögskolorna: ”de har till positiv uppgift att arbeta för stärkande av samfundsandan och svenskheten”.

Nu drevs väl inte Herman Odhner av något djävulskt hat mot samhället precis. Men han hade engagerat sig i det nordiska folkhögskoleutbytet, och han hade talat om förändringar och förbättringar. Tillsammans med Leonard Holmström hade han redigerat Folkhögskolebladet, en publikation som kom ut mellan 1884 och 1886.

Redan vid det nordiska folkskolemötet på folkhögskolan Hvilan 1890 hade han inlett en diskussion om folkhögskolans möjligheter att förbättra förhållandet mellan husbonde och tjänare, alltså bonden och de anställda på gården. Han hade framhållit att en folkhögskoleman inte hade rätt att stå neutral inför denna fråga utan måste göra en insats för att fylla klyftan mellan de två grupperna, bl.a. genom att ta emot ”tjänarna” som elever. Dock måste man från första början klargöra för en sådan elev, att skolan inte avsåg att göra honom till något annat i yttre hänseende än vad han var. Vid lämpliga tillfällen borde man framhålla för eleverna att det i varje ordnat samhälle måste finnas över- och underordnade. Framför allt gällde det att väcka de ungas ansvarskänsla.

Han tog initiativ till att bilda Svenska folkhögskolans lärarförening 1902, han satt i dess styrelse och han var ordförande mellan 1913 och 1916.

Varför riksintresse?

Hur kunde det 1906 väcka så stor uppmärksamhet att den lilla gruppen folkhögskoleverksamma hade delade meningar i fråga om unionsupplösningen? Den rymde inga ledande politiker eller ekonomiska beslutsfattare, så detta skulle inte få några direkta praktiska konsekvenser. En omständighet var att gruppen under folkhögskolans nästan fyrtio år framträtt som ganska enig och samstämmig. Samtiden uppmärksammade folkhögskolläraernas myckna samråd och diskussioner, som när Leonard Holmström 1886 i Nordisk Tidskrift skrev: *Ett framstående drag hos den svenska folkhögskolan är den enighet varmed de flesta av hennes lärare alltifrån början sammanslutit sig. Genom möten och personligt umgänge hava de sökt ömsesidigt stöd och därigenom befrämjat en god samverkan i sitt arbete.*

Möten och samtal var viktiga inte bara lärare emellan utan även mellan lärare och elever.

Knut Hallonsten hade 1912 besökt folkhögskolan i Herrljunga (senare Fristad) och skrev i Sveriges Väl om ”det fria, kamratlika förhållandet mellan lärare och lärjunge som, icke utan nödig respekt, bättre vårdar ungdomen och kunskapens träd än den nervskakande respekt som hörde till gångna tiders pedagogiska visdom”.

Nästan ett sekel senare pekar för övrigt den statliga SUFO-utredningen på samma förhållande som ett särskilt kännetecken för nutidens folkhögskola.

Sveriges Väl

Teodor Holmberg och hans hustru Cecilia hade beskrivit sin tidning Sveriges Väl som en folkhögskolans tidning. Den utkom varje fredagsmorgon. I samband med unionsupplösningen blev den allt mer nationalistisk, och småningom presenteras den utan anknytning till folkhögskolan.

Holmberg skrev 1912: ”Ty män fattas i vårt land, mera än man tror. Alla mankönsvarer är nämligen visst icke män i ordets andliga bemärkelse; en hel hop af dem är i själfva verket ena riktiga – käringar!”

Einar Odhner

Samtidigt med Herman Odhner fanns andra aktörer, några av dem tillgängliga via efterlämnade dokumentsamlingar och böcker. Många folkhögskolor har välskötta arkiv, och TAM-arkiv i Stockholm är en rik källa. Einar Odhner var son till Hanna och Herman Odhner och uppvuxen på Lunnevad. Efter tjänstgöring vid andra skolor blev han föreståndare för Fellingsbro folkhögskola 1915 till 1945. Han fann också tid för att skriva och gav exempelvis ut *Svensk ordlista*, *Svenskt rimlexikon*, *Tidens nya korsordslexikon*, *Våra förnamn, deras ursprung och betydelse* samt *Växternas namn: deras betydelse och ursprung*.

Vid folkhögskolemöten och i andra sammanhang talade han genom åren för att målet för elevernas åsiktsbildning skulle vara självständighet och fördragsamhet både på det politiska och det religiösa området: en tolerant religionsundervisning, som inte pådyvlade eleverna någon åsikt. Man borde ge de unga en tro på framåtskridandet.

Folkhögskollärarna hade inte någon fastställd kursplan. De skulle tolka historien men inte tvinga på någon en viss åskådning; historien fick inte tillrättaläggas för att tjäna något på förhand uppställt trossystem, varken den katolska kyrkans eller marxismens. Lärarna kunde någon gång själva avge ett värdeomdöme men skulle inte ”hänga på” några moralpredikningar.

Före Fellingsbrotjänsten hade Einar Odhner arbetat vid Molkom, Fränsta, Grimslövs och Ronneby folkhögskolor. Från den tiden bevarade han protokoll och fingerade röstlängder från diskussionsmöten och likaså fingerade kommunalstämmor, ett på många skolor uppskattat pedagogiskt arbetssätt då eleverna kunde öva sig att argumentera och lyssna för att sedan i protokoll dokumentera vad som beslutats. Kommunreformen 1862 hade ju ställt nya krav på bondsönerna. Dessa moment, som ingick i undervisningen i svenska och samhällskunskap, gav dem nyttiga insikter och färdigheter. Ännu hösten 2008 visar Fellingsbros hemsida ett referat från ”skolans egen riksdag” då alla samlades och behandlade skolans måldokument.

I TAM:s arkiv finns ett brev till Einar Odhner daterat 2 maj 1921. Det är från Nils Dencker, (se artikeln: ”Tre från trettioalet”) och den sirligt livliga handstilen berättar om lärarföreningens understöds-kassa - Molkom hade skickat 100 kr som blivit överskottet från skolans vinterfest - och om folkhögskolans jubileumsbok som blivit hotfullt dyr: tolv tusen kr för 3000 ex. ”Vi svimmade alla av förfäran. Vid uppvaknande beslöts handling. Vi skulle sälja.”

Hjalmar Hedén

Hjalmar Hedén, historiker, hade varit lärare vid Hvilan och föreståndare vid Ålsta innan han 1908 blev föreståndare, sedermera rektor, vid Molkoms folkhögskola i Värmland. Han hade bl.a. givit ut en bok om Erik Dahlberg.

1903 hade han av ”kunglig maj:t”, dvs regeringen, fått ett resestipendium för att studera samundervisning i Norge och Sverige. Han hade också resonerat med lärarföreningen om att ta emot en lärare eller lärarinna från en finländsk folkhögskola. Det visar ett intresse för nordiska kontakter. 1916 efterträdde han Herman Odhner som lärarföreningens ordförande och förblev det till 1923.

Gemensamt för de här tre, far och son Odhner och Hjalmar Hedén, var att de hade vida intressen och var aktiva i kultur- och samhällslivet. De var kända, inte bara i den egna bygden. Då kunde även rikspressen ge plats till bevakning av ”folkhögskoleschismen”.

Artikeln har skrivits för webbplatsen Lärarnas historia och publicerades i mars 2010. För källreferens ange: Författare, Artikel-titel, www.lararnashistoria.se, 2010.